

זמן ר"ת במוצאי שבת קודש

זמן ר"ת במוצאי שבת קודש ❁ דבי"ר אליה

נודעת בשערים המצוינים בהלכה מחלוקת רבנו תם והגאונים לגבי זמן בין השמשות. רבנו הגר"מ אליהו זצ"ל סבר כי בארץ ישראל אין צריך להחמיר לגבי זמן צאת הכוכבים כשיטת רבנו תם, הן לגבי מוצאי שבת והן לגבי יום הכיפורים ושאר דברים, וכך גם נהג בעצמו (מקראי קודש הררי סוכות עמוד תקנב).

ושמעתי רבים תמהים על דברי רבנו בזה, כיצד לא יחשוש לספק דאורייתא, (ביחוד לאחר שהגר"ע יוסף זצ"ל ורבנו הגר"י יוסף שליט"א חוזרים חזור והדגיש כי "חובה קדושה" להחמיר כר"ת בצאת שבת ויום הכיפורים) ועל כן באתי להסביר את פסק רבנו זצ"ל.

שיטות הראשונים והפוסקים

ישנם שתי מקומות בש"ס בהם דנים מהו זמן בין השמשות. המקור הראשון נמצא במסכת שבת (לד:) שם כתוב שאליבא דרבי יהודה משקיעת החמה עד צאת הכוכבים יש שיעור כדי מהלך שלושת רבעי מיל. לעומת זאת במסכת פסחים (צד.) אומרת הגמרא, אף כאן בשם רבי יהודה, שמשקיעת החמה ועד צאת הכוכבים ארבעה מילין. ותירץ ר"ת (תוס' פסחים צד. ד"ה רבי יהודה):

"וי"ל דהכא קאמר מתחילת שקיעה דהיינו משעה שמתחלת החמה ליכנס בעובי הרקיע עד הלילה הוי ד' מילין והתם קאמר מסוף שקיעה".

וביאר דבריו יותר בתוס' מנחות (דף כ"ב ד"ה נפסל), שלשון משתשקע החמה משמע סוף שקיעת החמה, שכבר שקעה החמה. אבל כשכתוב משקיעת החמה, משמע מתחילת שקיעה. וכ"כ בספר הישר הנדפס מחדש (חלק החידושים סימן רכא). כלומר שבגמרא בפסחים אין מדובר על השקיעה ההלכתית, דהיינו סוף השקיעה – שהשמש נכנסת לנרתיקה (ביאת אורה). אלא על השקיעה הנראית, כלומר שהשמש כבר אינה מגולה לעינינו – תחילת שקיעה. ומשקיעת החמה ההלכתית עד צאת הכוכבים יש שלושת רבעי מיל, אך משקיעת החמה הנראית עד שקיעת החמה ההלכתית יש שלושה מילין ורביע. ואין סומכים על שמואל (שבת לה:) שאמר ששלושה כוכבים בינוניים ודאי לילה משום שאין אנו בקיאים בכוכבים.

בתשובת מהר"ם אל אשקר (סימן צו) הביא את שיטת הגאונים שפסקו כפשטות הסוגיא במסכת שבת שבין השמשות הוא שלושה רבעי מיל, ויש שקיעה אחת בלבד, וזוהי השקיעה הנראית. ומביא שכן פסקו רב שרירא גאון, רב האי גאון, רב ניסים גאון ורבינו אברהם בן הרמב"ם.

את קושיית ר"ת תירץ מהר"ם אלשקר ע"פ הגמרא במסכת פסחים (צד:). שם נחלקו חכמי ישראל וחכמי אומות העולם. חכמי ישראל אומרים שביום החמה מהלכת למטה מן הרקיע, ובלילה למעלה מן הרקיע. וחכמי אומות העולם אומרים שביום החמה מהלכת למטה מן

בדרכו

הרקיע, ובלילה למטה מן הקרקע. ואמר רבי שנראים דברי חכמי אומות העולם מדברי חכמי ישראל, שהרי ביום המעיינות צוננים, ובלילה רותחים. ודברי ר"ת אין להם שום מציאות כי אם לדעת חכמי ישראל שבלילה החמה מהלכת למעלה מן הרקיע ולפיכך צריכה השמש ללכת כל עובי הרקיע נוכח חלונה כדי לעלות למעלה על גבי כיפה". והנה שכח כי חכמי ישראל הודו בזה לחכמי אומות העולם ובטלו דעתם מפני דעתם". ואפשר לומר בדעת רבי יהודה שבילדותו סבר כחכמי ישראל, ובזקנותו סבר כחכמי אומות העולם, שהודו חכמים לדבריהם.

אך בשו"ת תפארת צבי לרבי צדוק הכהן מלובלין (ח"א יו"ד סימן ה' אות ד') תמה על מהר"ם אלשקר, כיצד ניתן לומר שנעלמה גמרא מעיני ר"ת. אלא שכבר כתב בשיטה מקובצת (כתובות יג: ד"ה השבתנו, הובא בגליון הש"ס) בשם רבנו תם עצמו, שרק בטענות בלבד נצחום, אבל האמת כדעת חכמי ישראל, וכמו שקבעו אנשי כנסת הגדולה בתפילה "ובוקע חלוני רקיע" (ראה בהמשך המאמר את תירוץ הגר"א לקושיית ר"ת).

דעת השלחן ערוך

אחד הטעמים העיקריים שהגר"ע יוסף חשש כ"כ לשיטת ר"ת, הוא שמרן בשו"ע פסק כמותו, אך לא כל הפוסקים הבינו כך את דעת השו"ע ונרחיב מעט בדבר זה. כתב מרן השו"ע בסימן רסא (סעיף ב):

"יש אומרים שצריך להוסיף מחול על הקודש, וזמן תוספת זה הוא מתחילת השקיעה, שאין השמש נראית על הארץ, עד זמן בין השמשות, והזמן הזה שהוא ג' מילין ורביע, רצה לעשותו כולו תוספת עושה, רצה לעשות ממנו מקצת עושה. ובלבד שיוסיף איזה זמן שיהיה ודאי יום מחול על הקודש. ושיעור זמן בין השמשות הוא ג' רביעי מיל שהם מהלך אלף ות"ק אמות קודם הלילה".

ונראה להלן כי קיימים גם מספר מקומות שמהם נראה שאין דעת מרן כר"ת (מקוצר היריעה לא הבאנו את כל המקומות מהם משמע שמרן פסק כגאונים, אלא את חלקם בלבד).

למשל, לגבי תפילת נעילה ביום כ"כ (סימן תרכג, סעיף ב) כתב מרן:

"זמן תפלת נעילה, כשהחמה בראש האילנות, כדי שישלים אותה סמוך לשקיעת החמה. וצריך ש"צ לקצר בסליחות ופסוקים שבאמצע התפלה, וגם אין לו למשוך בתפלת נעילה כל תיבה ותיבה כדרך שמושך בשאר תפלות, כדי שיגמור קודם שקיעת החמה".

ומשמע דלא כר"ת, שהרי לפיו יש זמן רב מזמן שהחמה בראשי האילנות עד שקיעה, ומדוע צריך הש"ץ לקצר בתפילתו?

בספר עין יצחק (ח"ב עמוד תקכד) תירץ הגר"י יוסף שליט"א שני תירוצים: האחד, שלפי ר"ת זמן נעילת שערי שמיים הוא ע"פ השקיעה הנראית, ולא האם הוא יום או לילה. והביא ראיה מהרמב"ם (פ"א מהלכות תפילה, ה"ז) שכתב: "וזה היא התפלה הנקראת תפלת נעילה כלומר ננעלו

זמן ר"ת במוצאי שבת קודש

שערי שמים בעד השמש ונסתרה לפי שאין מתפללין אותה אלא סמוך לשקיעת החמה".
ומוכח שנעילת שערי שמיים תלויה בשמש. ועוד תירץ, שבזמנם היה דרכם להרבות בתחינות
שאינן מופיעות במחזורים שלנו ומשום כך הזהיר מרן לשליח ציבור לקצר.

אך לכאורה אפשר לדחות את דבריו, שלא מצינו כדוגמתו שעיקרו של היום יסתיים קודם
הלילה והוא חידוש. ועוד, שלענ"ד אין ראייה מדברי הרמב"ם. שכן נו"כ שם כתבו שמקורו
מהירושלמי (תענית פרק ד הלכה א), ששם מובאת מחלוקת רב ורבי יוחנן, אימתי זמן נעילה. רב
אמר בנעילת שערי שמים ור"י אמר בנעילת שערי היכל. ומפרש שם בפני משה שנעילת שערי
שמים הוא בלילה בתחילתה ונעילת שערי היכל שהיא ביום סמוך לחשיכה. וא"כ כיסוי
השמש הוא רק סימן ללילה ולא ענין בפני עצמו*. ופירוש הפני משה שנעילת שערי שמיים
היא בלילה, מוכרח שם בירושלמי, שבהמשך הדברים מקשה הירושלמי על דברי רב מכך
שיש ברכת כהנים בנעילה, וברכת כהנים נוהגת רק ביום "ואית לך מימר נעילת שערי שמים
ביום?! " וא"כ מוכח דפשיטא לירושלמי שנעילת שערי שמיים היא בלילה. וכך מובנים דברי
הרמב"ם שפסק שצריך לסיים ביום, ע"מ ליישב את דברי רב^ב.

גם על תירוצו השני יש להקשות מפני מה אין זכר לאותם תחינות במחזורים שבידינו. שהרי
מצינו תחינות רבות שאין אומרים, ואעפ"כ מופיעות בסידור.

גם בסימן רסג (סעיף יד) משמע שלא כדברי ר"ת, שכתב שם מרן שאם טעו הציבור ביום המעונן
וחשבו שחשיכה, והדליקו נרות והתפללו ערבית של שבת, ואח"כ נתפזרו העבים וזרחה
החמה, אינם צריכים לחזור ולהתפלל אם כשהתפללו היה אחרי פלג המנחה. ומשמע דלא
כר"ת, שפלג המנחה לפי ר"ת הוא כשלוש דקות קודם השקיעה הנראית, וא"כ איך זרחה חמה
לאחר שסיימו תפילתם.

הגר"י יוסף (עין יצחק ח"ג עמוד תג) תירץ על כך שאין הכוונה על זריחת השמש ממש, אלא שחזר
והאיר פני המערב, כמו האור הקיים אצלנו גם אחרי שקיעה.

ועוד קשה מדברי מרן בהלכות מוצאי שבת שכתב (סימן רצג סעיף ב) שאחר שנראו שלושה
כוכבים קטנים, מותר לעשות מלאכה. ובפשטות דברים אלו אינם כר"ת, שכן מרן פסק
שקובעים ע"פ מציאות גילוי כוכבים ברקיע, ולדעת ר"ת אין הדבר תלוי בראיית הכוכבים,
אלא בשיעור זמן שיעבור מהשקיעה. וכעין זה קשה אף מהשו"ע הלכות מילה (יו"ד סימן רס"ב
סעיפים ה ו) שכתב, שתינוק שנולד בספק יום ספק לילה ביום חול מסתכלים על הכוכבים ואם
כבר יצאו כוכבים, אפילו קטנים מאוד, אע"פ שיש אור בעולם, מחשיבים אותו כנולד בלילה
ומלים בהתאם, ואם היה בשבת, באנו לידי ספק ולא מלין. ובהמשך שם כתב, שאם יצא ראש

^א ומכך משמע שהרמב"ם סובר כגאונים, שהרי משווה בין כיסוי השמש מעינינו ללילה. ולא כר"ת שכאשר השמש נכסית
מעינינו לא הוי שקיעה אלא כמהלך שלוש מילין ורביע אח"כ. ושו"ר שכ"כ בשו"ת חמדה גנוזה ח"ב סי' ל"ב אות כ"ה.
^ב ועיין לכסף משנה שם שהגר"י יוסף שליט"א (ילקו"י שבת ח"א כרך א עמוד תשלו) הבין שמחזק שיטתו ולענ"ד ע"פ כל הנ"ל
נראה שמחזק שיטת החולקים. ושו"ר שכ"כ בשו"ת חמדה גנוזה שם.

בדרכו

הוולד והיו שלושה כוכבים בינונים, סומכים שהוא לילה אף לענין שבת. וגם מכאן משמע שדעת מרן כגאונים וכ"כ הש"ך שם (ס"ק י').

המנחת כהן (מאמר שני פרק ה' ד"ה ונ"ל, הובא בבאה"ל שם) הסביר את דברי מרן, שכיון שרואים כוכבים שוב אינו צריך להקפיד על שלא נשלם שיעור ד' מילין. וביאר דבריו, שהטעם שאין סומכים על ראיית ג' כוכבים לפי ר"ת הוא שאין אנו בקיאים בכוכבים ועלולים אנו לחשוב כוכבים גדולים הנראים ביום ככוכבים קטנים הנראים בלילה. ולשון מרן "כוכבים קטנים" פירושו שנראה כוכב אחד בלבד, ואח"כ נראו עוד ג' כוכבים שהם קטנים מן הראשון, וא"כ אין חשש שנטעה לחשוב כוכבים גדולים כקטנים.

ע"פ כל הנ"ל יש מן הפוסקים (כגון הגר"ז בסידור ובשו"ת בית דוד חאו"ח סימן קכו ועוד) שרצו לומר שמרן חזר בו ממה שכתב לפני כן. ויש מן הפוסקים (כגון רבנו הגר"מ אליהו במאמר מרדכי שבת פרק מ"א סעיף ו'. כהסבר דברי הש"ך בהלכות מילה, יו"ד סימן רס"ו ס"ק י' – י"ב, שכתב שדעת מרן כגאונים) שאמרו שאף בסימן רס"א אין מרן סובר כר"ת אלא כותב אליבא דיש אומרים והוא לא סבירא ליה כמו שהוזכר בתחילת הענין. ואע"פ שברוב המקומות כשמרן כותב בלשון "יש מי שאומר" אף הוא סבירא ליה הכי, אלא שראה שרק יחידים בראשונים כותבים דין זה. מ"מ מצינו שכתב בלשון זו אף כשאינו סובר כך. כגון ביו"ד סימן קי"ב (סעיף ח') כתב בלשון יש מי שאומר, וכבר פסק לפני כן (בסעיף ב') שלא כך (עיין יד מלאכי כללי שו"ע ורמ"א אות י"ב).

אך קצת קשה לי תירוצו, שפשטות דברי מרן בב"י שם הם שסובר כר"ת עד כדי שתמה על הטור שאינו מזכיר את דברי ר"ת ודעימיה. ואולי סבר רבנו הגר"מ אליהו זצ"ל שחזר בו מרן מדבריו בב"י, שכן ב"י אורח חיים נדפס קודם שנדפס שו"ת מהר"ם אלשקר (הב"י נדפס בשנת בשנת ש"י ושו"ת מהר"ם אלשקר נדפס בשנת שי"ד), ונמצא שבזמן כתיבת הב"י לא ראה מרן דברי הגאונים כלל, ולכן לא הביא דבריהם בב"י. והשולחן ערוך נדפס לאחר שנדפס שו"ת מהר"ם אלשקר (בשנת שכ"ה) ובזמן כתיבתו כבר ראה מרן את דברי הגאונים (עיין בשו"ת בית נאמן לגר"מ מאוזו שליט"א ח"א עמוד קמ).

המציאות

לכאורה קשה על שיטת הסוברים כר"ת בארץ ישראל כיון שהמציאות בארץ ישראל מראה בבירור שלא כמותו. שהרי נראים שלושה כוכבים בינונים, כעשרים דקות לאחר השקיעה. ומשום כך כתב הגר"א (סימן רס"א ס"ק יא) שהלכה כגאונים. ומודים הגאונים בזמן בין השמשות משתנה ממקום למקום ע"פ שינוי האופקים, ונהגו באירופה ע"פ השיעור של ד' מילין משום ששם זהו הזמן ע"פ האופק שלהם, ולא משום שהלכה כר"ת. ור"ת כתב שיעור ד' מילין על אופק בבל כיון שזוהי המציאות בצרפת, ולא ידע מהי המציאות בארץ ישראל. וקושיית ר"ת מפסחים אינה קשה, לפי שהגמרא בפסחים (צד.) שם כתוב שמשקיעה עד צאה"כ ד' מילין, מדברת על כמה מהלך אדם ביום, ואינה מדברת על צאת הכוכבים ההלכתי, אלא על חושך מוחלט וצאת כל הכוכבים, כיון שאז מפסיק האדם ללכת. והגמרא בשבת מדברת על צאת הכוכבים ההלכתי שהרי עוסקת בבין השמשות בהלכות שונות.

זמן ר"ת במוצאי שבת קודש

ובפשטות נראה שכל עם ישראל בכל מקומות מושבותיהם נהגו דורות כדברי הגר"א, שהרי באירופה שלפי האופק שלהם ישנם ד' מילין בין השקיעה לצאת הכוכבים נהגו כר"ת לחלוטין עד שהחתם סופר (או"ח סימן פ') לא חשש לדעת הגאונים כלל (לענין מילת תינוק שנולד בשבת בזמן המסופק)³ ובארץ ישראל תובכ"א תפסו לחלוטין כשיטת הגאונים. וראיה לדבר שרבי יוסף חיים זוננפלד, שהיה תלמיד תלמידו של החתם סופר, אסר להחמיר בפומבי בזמן ר"ת (כ"כ משמו בשו"ת ציץ אליעזר חלק יז סימן סב).

והרב יעקב חנניה וינגרטן (קונטרס "בין השמשות – מאמרים ומכתבים" עמוד עו) הוכיח שהמנהג באירופה היה ע"פ האופק (וכדברי הגר"א) מכך שהמנחת כהן (לרבי אברהם הכהן פמנטיל, אב"ד קהילת הספרדים בהמבורג לפני כ-350 שנה. מאמר א פרק ו) כתב, שהמנהג פשוט להדליק נרות קודם השקיעה הנראית, ואסור לעבור על מנהג זה אפילו בשעת הצורך. ולגבי מוצאי שבת כתב (מאמר שני פרק ה ד"ה ונ"ל, הובא לעיל) שכיון שרואים כוכבים, שוב אינו צריך להקפיד על שלא נשלם שיעור ד' מילין. ובודאי שאם היו נוהגים בזמנו להמתין במוצ"ש ד' מילין, הרי לא היה פוסק נגד המנהג, כפי שאסר לעבור על המנהג בזמן כניסת שבת.

וכן בספר יוסף אומץ אשכנזי (ספר מנהגי פרנקפורט לרבי יוסף יוזפא האן נויירלינגן, מלפני כשלוש מאות שנה) כתב שזמן הדלקת נרות שבת הוא "כשהשמש מתחיל לשקוע" (יוסף אומץ חלק ראשון סימן תקסד), וזמן תפילת ערבית של מוצאי שבת הוא "אחר שיראו שלושה כוכבים לא גדולים הנראים ביום, יש להוסיף זמן מה לתוספת" (שם סימן י). וחזינן שהיה המנהג על פי האופק, וכדברי הגר"א.

וכן רבים מרבתינו האחרונים ס"ל כגר"א כגון מהר"ל בחידושו למסכת שבת (הביאו המשנ"ב בביאור הלכה סימן רסא ד"ה שהוא), הגר"ז בסידור (סדר הכנסת שבת), המנחת כהן, המשנ"ב ועוד.

ומה שכתב הגר"י יוסף שליט"א (ילקו"י שבת כרך א' ח"א עמוד תשלט) שדוחק לתלות ברבותינו הראשונים חסרון ידיעת המציאות בא"י, תירץ את שאלתו הגר"מ מאזוז שליט"א, שהרי מצינו שטעו הראשונים בהבנת דבר מחמת חסרון ידיעת המציאות בא"י והודו בכך, כגון הרמב"ן בפרשת וישלח שפירש "כברת דרך" מהלך רב וסיים דבריו: "ועכשיו שזכיתי ובאתי אני לירושלים וכו' ראיתי בעיני שאין מקבורת רחל לבית לחם אפילו מיל, והנה הוכחש הפירוש הזה".

וכמה מגדולי אשכנז שנהגו בחו"ל כר"ת, שינו מנהגם כשעלו לארץ ועשו כגאונים, כגון הגר"ח זוננפלד (שהובא לעיל) והחזו"א (כך אמר משמו הגר"ח קנייבסקי שליט"א, הובאו דבריו בעין יצחק ח"ב עמוד תקכו), וכנראה עשו זאת מטעם זה (וכ"כ הגר"י יוסף שם על החזו"א).

אך יש להקשות על זה שהרי כמה וכמה מחכמי ארץ ישראל, פסקו שיש להחמיר במוצש"ק כר"ת, ואף החרימו את מי שאינו מחמיר, כגון הפר"ח (בקונטרס בי שמש), ורבי יעקב פראג"י

³ יצוין כי יש שהבינו את דברי החת"ם סופר אחרת. ראה בשו"ת חת"ם סופר מהדורת מכון המאור, בהערות המהדיר על סימן זה הערה ג והערה י.

בדרכו

(שו"ת מהרי"ף ריש חלק ב) ומהר"ח אבועלפיא (הובאו דבריו בברכי יוסף סימן רסא אות א). והגדיל לעשות מרן השו"ע בסימן רס"א (סעיף ב, ע"פ הסוברים כך בדעתו כמבואר לעיל באורך) שפסק כר"ת לענין כניסת שבת וזאת אע"פ שהמציאות בארץ ישראל היא כגאונים. וא"כ לא סברו כגר"א.

ותירץ הגר"מ מאזוז שליט"א (שו"ת בית נאמן עמוד קמ, ירחון אור תורה אלול תשע"ו סימן קנח) שלושה תירוצים: האחד, שבימי מרן כשחיבר את הב"י עוד לא נודעה שיטת הגאונים כלל כמו שהוזכר לעיל, ולכן אינו מזכירה כלל בב"י. ועוד, שלא היו השעונים מצויים אז כלל באופן שלא היה פשוט כלל להכריע מצד המציאות נגד ר"ת, במיוחד שבזמנם תפסו כדעת תרומת הדשן ששיעור מיל הוא ח"י דקות, וא"כ שיעור תלתא רבע מיל הוא י"ג דקות ומחצה, ובזמן זה באמת אין שום אפשרות לראות כוכבים ברקיע גם בארץ ישראל (כמ"ש הפר"ח עצמו). ועוד כתב (בעמוד קמ"ב) שלא רצו הפר"ח ודעימיה לקבל את דעת הגאונים הוא מפני קושיית ר"ת שעמדה לפניהם, וכמ"ש בשו"ת ישמח לבב (סימן י' ד"ה והנה אנכי).

אך גם בימי האחרונים שפסקו כר"ת, היה המנהג פשוט כגאונים כמ"ש מרן החיד"א בברכי יוסף (שם) בשם מהר"ח אבועלפיא דדשו בו רבים הפך ר"ת, ורבי יעקב פראגי עצמו כתב:

"וגם אני היום כמו חמשים שנה ויותר שעמדתי על הדבר הזה, ואני מתהלך בו בתם לבבי בקרב ביתי. ואפילו נות ביתי אינה שומעת לי בדבר הזה, שאומרת לי בפירוש: אני הולכת בדרך שהולכים כל היהודים" (שו"ת מהרי"ף ח"א סימן מז).

וכן בשו"ת גנת ורדים (הביאו בברכ"י שם) כתב שהמנהג פשוט כסברת הגאונים וכ"כ בשו"ת בית דוד (סימן כזו).

הגר"מ מאזוז שליט"א (ארים ניסי פסחים ב.) הביא ראיה לדברי הגר"א מתוס' (ד"ה והא קי"ל): "ולא קשה מההוא קרא (בנחמיה פרק ד פסוק טו כתוב "ואנחנו עושים במלאכה וכו' מעלות השחר עד צאת הכוכבים" ובפסוק הבא כתוב: "והיה לנו הלילה משמר והיום מלאכה" ומוכח שעד צאת הכוכבים יום הוא) לתנאי דפרק במה מדליקין (דף לד: ולה.). דקאמר ר' יהודה משתשקע החמה כל זמן שפני מזרח מאדימין ואיכא למאן דאמר התם שני חלקי מיל שהוא לפי הנראה שעה גדולה לפני צאת הכוכבים דאין אנו בקיאים בצאת הכוכבים". וא"כ כתוב בתוס' במפורש שבמקומם נראית השקיעה שעה גדולה קודם צאת הכוכבים, וע"פ זה רצו להקשות על הגמרא שהיא באופק שונה ומוכח שלא ידעו את זמן בין השמשות באיזור ארץ ישראל.

המנהג

המנהג הפשוט בא"י עוד מלפני זמן מרן היה שאין חוששים לר"ת כלל ועיקר, (מרן החיד"א במחזיק ברכה סימן רסא קונטרס אחרון אות ב, ועיי' בספר אורות חיים פרק י אות ב ובשו"ת שבט הלוי ח"א סימן מט) וכתבו הפוסקים שעלול להיות בזה חשש יוהרא:

"שהיתכן שבכל קהילות ספרד שנהגו להקל במוצ"ש כהגאונים, וביניהם רבנו אברהם בן הרמב"ם והרב גינת ורדים ומרן החיד"א ורבותיו וחבריו, והבא"ח ורבותיו ואבותיו וכלהו רבנן קדישי חיללו שבת ויוה"כ?" (הגר"מ מאזוז שם סימן כו הערה 9).

זמן ר"ת במוצאי שבת קודש

"וכי אכשור דרי? כי רבותינו ואבותיהם הצדיקים והטהורים בדור שלפנינו שקטנם עבה ממתנינו, ידעו את שיטת ר"ת ואת פסק הש"ע, ונהגו להבדיל משראו ג' כוכבים בינונים" (שו"ת חמדה גנוזה ח"ב סימן לב).

"וכל עין רואה דסוגיין דעלמא קבעו להלכה שיטת הגאונים, וכגון דא אמרו רז"ל מנהג עוקר הלכה, דהכוונה גם כן דמנהג קובע הלכה, ובפרט מנהגם של גדולי הדורות שלפנינו המפורסמים בתורתם ובצדקתם" (הגרצ"פ פרנק בקונטרס דובר מישרים, הובא בשו"ת ציץ אליעזר חלק יז סימן סב).

והמנהג הפשוט מאז ומעולם אצל חכמי ירושלים היה שלא כר"ת, כמ"ש הגר"ע יוסף (חזו"ע שבת ח"א עמוד ערב): "בראותי זה למעלה מחמישים שנה, כי שיטת ר"ת וסיעתו כמעט שנשתכחה כליל, ואין איש מכל קהל עדות המזרח נזהר בזה". ושמעתי מהגר"י יוסף שליט"א בשיעור, שהגאון רב רבנן רבינו עזרא עטיה זצ"ל לא חש לשיטת ר"ת.

בשו"ת בתי כהונה (ח"ב סוף סימן ד) כתב שאע"פ שלפי הספרים שלפנינו נראה שרוב הראשונים סבירא להו כדעת ר"ת, מ"מ הואיל וכמה וכמה דורות אין הולכים כמותו, ונראה שפשטה הוראה בכל תפוצות ישראל כדעת החולקים, אית לן למימר שמאז ומקדם גמרו אומר רוב הראשונים דלא כר"ת, אלא שלא זכינו לדבריהם בכתובים.

אך מרן החיד"א (מחזיק ברכה סימן רסא) הקשה עליו: "שהרי מרן הב"י כל יקר ראתה עינו דברי רוב הראשונים וחזינן דפסק כר"ת וליכא למימר דגמרו רוב הראשונים דלא כר"ת ושגבו ממנו דבריהם".

והגר"ע יוסף (יבי"א ח"ב סימן כא אות ד) דחה את אף הוא את דברי הבתי כהונה שהרי רוב הראשונים כתבו כר"ת (כמו שהאריך להביא הגר"ע שם) ואפילו אם נאמר שכל הראשונים שלא כתבו בנושא זה סוברים כר"ת, לא יסברו כן רוב הראשונים.

יש לציין כאן, שרבים מרבותינו הראשונים שהגר"ע יוסף מונה כאוחזים בשיטת ר"ת, נתונה דעתם במחלוקת. ואפשר לתרץ ע"פ זה את דברי הבתי כהונה (והאריך בזה הרב יעקב חנניה וינגרטן בקונטרס "בין השמשות – מאמרים ומכתבים").

סיכום

- קנצי למילין שישנם שישה טעמים מדוע אין חובה לחוש לדברי ר"ת:
- א. שהמנהג בא"י פשוט שלא להחמיר כר"ת אפילו במקום כרת וסקילה.
  - ב. חזינן שאין מחשיבים דעתו של ר"ת אפילו לא כספק. שהרי תינוק שנולד ביום שישי לאחר השקיעה דוחים מילתו ליום ראשון, וכך הסכים גם הגר"ע יוסף (ראה בספר עין יצחק ח"ג עמוד תא).
  - ג. מצד המציאות שקרוב לוודאי שאם היו ר"ת וכל הראשונים יודעים את המציאות בא"י, היו חוזרים בהם. וכן המנהג פשוט אצל כל חכמי האשכנזים בא"י (חוץ מבודדים ממש)

ד. שנראה מכמה מקומות שמרן חזר בו ופסק כגאונים.
 ה. שכל דברי רבינו תם הגיעו מכח קושיה, שכדי לתרצה אמר שהשקיעה שמוזכרת במסכת פסחים אינה השקיעה ההלכתית, אבל הגר"א (בביאורו על סימן רסא סעיף ב) מתרץ שצאה"כ המוזכר בפסחים אינו צאה"כ ההלכתי אלא צאת כל הכוכבים, כלומר חושך מוחלט.

ו. שעלול לבוא לידי קולא, שכיון מחשיבים את דעת ר"ת לספק אז גם יצרפו דעתו לס"ס, ואולי אף יקלו כמותו בכניסת שבת.

וכדעת רבנו הגר"מ אליהו זצ"ל סוברים רוב הפוסקים בדורות האחרונים, ונביא כאן מעט מהם: החזון איש (כ"כ משמו בעין יצחק ח"ב עמוד תקכו), הג"ר צבי פסח פרנק (שם), הג"ר עזרא עטיה (שם), הגר"ש משאש (שו"ת שמש ומגן ח"א סימן ה), הגרב"צ אבא שאול (כ"כ משמו בשו"ת עולת יצחק ח"ב סימן רנד), הגר"ח קנייבסקי (עין יצחק שם), הג"ר אברהם שפירא (כן שמעתי בשם הרב אב"י סילבצקי שליט"א. וביוה"כ החמיר כר"ת (ראש דברך עמוד תרנג) אך הורה לתלמידיו לאכול לפני זמן זה), הג"ר זלמן נחמיה גולדברג (כן שמעתי עדות משמו. ועוד אמר, שמה שכתוב בספר הליכות שלמה שהגרש"ז אירבך שהקפיד לשמור זמן ר"ת, אין זה נכון. אלא יצא כך דרך מקרה כיון שהאריך בסעודה שלישית), הג"ר יצחק רצאבי שליט"א (שלחן ערוך המקוצר סימן נז הערה ה ובסימן סא סעיף ב ובהערה שם), הג"ר דב ליאור שליט"א (עלון תורת חיים גיליון 36) והג"ר מאיר מאזוז שליט"א (שו"ת בית נאמן סימן כה).

